

УЛУРО АДО

КИҢИ
УОННА КЫҢЫЛ КЫЫЛ

Кыра саастаах оболорго

К. Туйаарыскай тылбаана

САХА СИРИНЭЭБИ КИНИГЭ ИЗДАТЕЛЬСТВОТА
ЯКУТСКАЯ • 1974

- У49 Улуро Адо
Киһи уонна Кыһыл кыыл (Человек и Красный
зверь. Сказка-легенда для детей. дошк. возр.)
Якутск, Кн. изд-во, 1974.

Поэт создал свое произведение, основываясь на юкагирской легенде о том, как человек дружил с огнем — с Красным зверем.

А $\frac{0781-073}{M137-74}$ 82-74

С(ЮКАГ.)

© ЯКУТСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО, 1970, 1974.

Өбүгэбит өйдөнөн-төйдөнөн,
Киһитийэ быһыытыйан,
Тулатыгар баартан барытыттан
Дьулайан,
Халыр-босхо
Хамсыы сытара эбитэ үһү.
Хараҥаҥа кутуйах
Хачыгыраатаҕына куттанан,—
Сүрэбэ
Мөбүл гына мөхсөрө үһү,
Талах сэбирдэҕин
Тыал тыаһаттаҕына,—
Тыына кытта кылгаан,
Тыҥыахтас буолара үһү.
Оккураҥ оҕолуу муккук,
Саныыр санаата
Сытыыламматах быһахтыы
Сыппах;
Туллук оҕотун курдук
Ньюолах түүнэн бүрүллүбүт;
Тыҥ гынар тыынын
Онтон-мантан харыстанар,
Хамсыыр эрэ харамай эбитэ
үһү.
Кэнэн-муккук, куттас буолан,
Киһинэн да ааһыахха
Кэрэгэй курдук эбитэ үһү.

КИҢИ ҚЫҢЫЛ ҚЫЛЛЫҢЫН МАҢНАЙҒЫ КӨРСҮҢҮҮТЭ

Сэмнэбин тобоѳун сиикэйдии,
Сиритэ-хайыта тыытан сии-сии,
Күөмэйин дьуххардар утахха
баѳаран,
Көңүскэ-үрэххэ сүүрбүтэ үһү.
Онно да куттанан-чаѳыйан,
Ону-маны одууласпахтыыра үһү.
Мастыйа баадаллан, чугус гына,
Тохтоон көрбүт.

Маһы-оту,
кур ланҕаны
кучугураччы сиэн,
Туох эрэ ынырыктаах кыыл
Тоѳо ааннаан испитэ үһү.
Арѳаһын түүтэ
Адырѳа бөрөлүү адаарыйар,
Сырдырѳаччы сыккырыыр,
Кытыастар кыымнаах,
Уллунаѳын анныттан
От-мас уоста хараарар,
Суола хара хоруонан
Субуллер быһыылаах.

Оо, били Киһибит ыксаабыт.
Уолуйан, тынар-тыына кылгаабыт,
Сага аллайан,
Сарылыы түһээт,
Кирэ испит этин
Кэннин диэки,
Били Қыһыл кыыл
Бэлэһигэр элиппит.
Дулѳанан сүүрэн иһэн,
Уолусханыттан охтон,
Бадарааннаах ууга
«Палк» гына түспүт.
Ол сыттаѳына Тыал эмискэ эһпит:

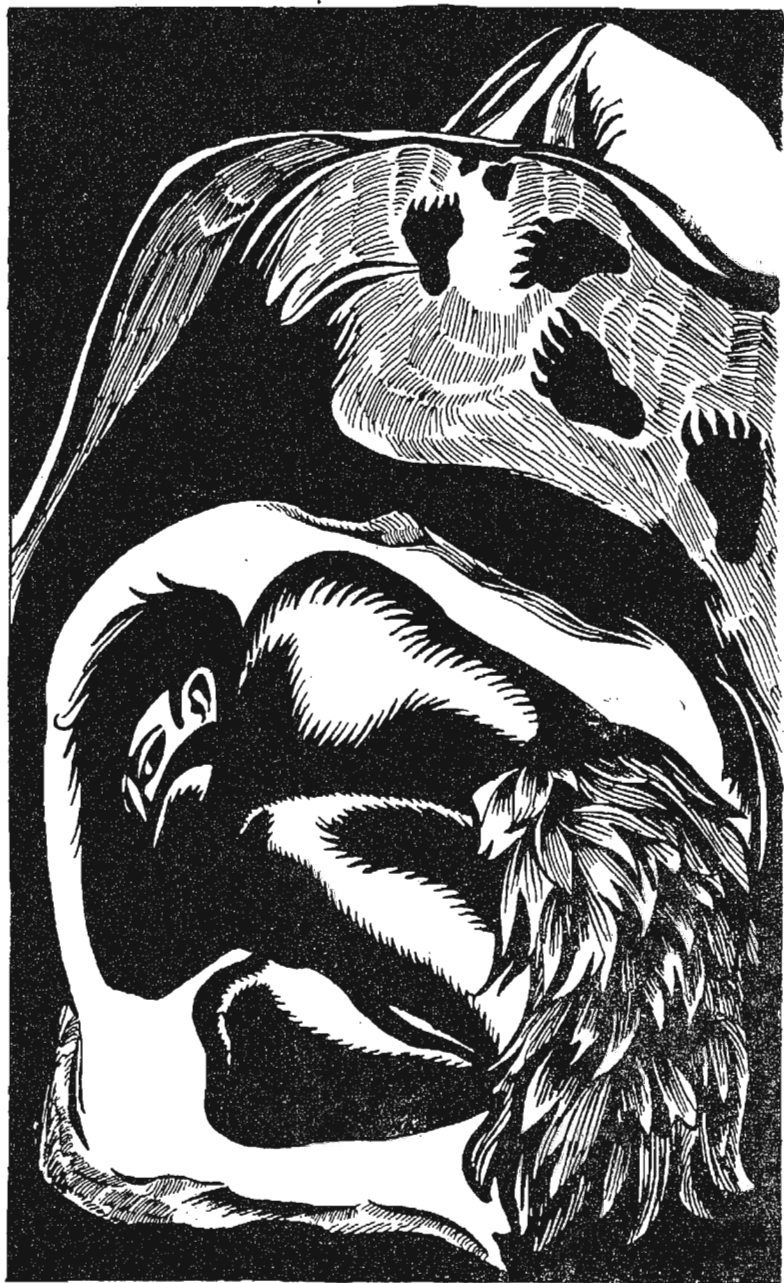
«Оо, суостаах Кыылбыт
Тотон-дуоһуйан, уоҕа хараан,
Тохтоон уҕарыйбыта буолаарай,
Аны, баҕар, от-мас, сэтиэнэх
Аһылыктааҕа эрэ буолаарай?»
Өбүгэ-төрүт били кырдыаҕаспыт
Үнүөхтээн-үнүөхтээн,
Сүһүөбүн булунан,
Сөһүргэстээн туран,
Тула өттүн бэркэ сэрэнэн,
Томоонноон одууласпыт.

Адһырҕа Кыһыл кыыла
Алыттан хайы-сах сүппүт.
Арай уһун-кэтит суола
Ала-чуо харааран көстүбүт.
Көрө биэртэ, аттынааҕы боллохтон
Күөх кутурук кыйманнаабыт.
Ол күөх кутурук диэкиттэн
Оо, минньигэс да сыт дыргыйбыт.
Били Киһикээммитин

ол сыт,

Бэл, муннугар биллэн ымсыырдыбыт.
Били хап-хара буруолаах боллоҕун—
Бэйэтэ бырахпыт этин билбэккэ,
«Тугуй?»— дии-дии эргим-ургум
Туппахтыы турбут.

Санаата сатаан быһаарбакка,
Быһар-быһаһаһын, саһара түһээт,
Хаалыаһынааҕар «хам» гыннарбыт,
Хачыр-кучур сиэн барбыт.
«Бай да! Үчүгэй да баһайы!..
Амтаннаах да ас!»
Минньигэһэ бэрдиттэн
Бэрт түргэнник сиэн,
Салбаммахтаан сапсырыммыт.
Тамты бүтэрэ, хадһырыйбахтаан,
Тарбаһын кытта хабыаламмыт.
«Аны да манньыгы амсатыа»,-- дииң.

Киһибит санаатыгар, тыал
Күтүр улаханлык көбдүөрүйбүт.

Кыһыл кыыл суолун
Сонордоон көрбүтэ,—
Бадарааны тумна-тумна,
Барбахтаан баран,
Үрэххэ киирэн
Үңкүрүйэн түспүт.
«Онон буоллабына,
Ууга олорор эбит ээ,
Аччыктаан аһы тахсыбыт
Быһыылаах»,— диэн киһибит
Быһа холуйан быһаарбыт.
Ууллабас арыылы былгыйан,
Уу-чуумпу үрэх устар.
Хоптону суустаан балыктар
Хойуутук чолумнаабыттар...

КИҢИ КЫҢЫЛ КЫЛЫ ИККИС КӨРСҮҮҮТЭ

Эмиэ хонуктар түргэнник
Элэҥнэһэн ааспыттар,
Көрбүт Кыһыл кылын Киһи
Көрсүөн баҕарбыта сүрдээх.
«Биирдэ эрэ амсайбыт
Били минньигэс аһым
Билигин ханнаһый?»— диэн
Бэйэтиттэн мискиммит.
Олус мунчааран
Оннук сырыттабына,
Туох эрэ дьулайын үрдүнэн
Тоҕо барыйан түспүт.
Төбөтүн сиигинэн
Төйүөр диэри лүгсүйбүт.

Киһи кистэнэн
Сирэйин сиргэ аспыт,

Тыас-доржоон узарыйбыт,
Тыын ылан Киhibит,
Дьулайа-дьулайа өгдөйөн,
Тула өттүн көрүммүт,
Арай, дожоор, бабат!
Ахтар били Кыһыл кыыла
Былыт быһыттан тахсан,
Балыктыы кылапачыйбыт,
Үөн курдук эриллэннээбит,
Үөрэн Киhibит экирээбит...

Үөрбүт үөрүүтэ
Өр-өтөр буолбатах,
Таалан, дьиибэргээн,
Лах гына олоро түспүт.
Арай, дожоор, били Кыыл
Аарыма маска олорбут да,
Ол маһа охтон барбыт,
Охторо сытыаран, оок!
Мас эрэйдээби кып-кыһыл
Баппаайдарынан баттаан.
Көнөс ыттыы

ырдыгынаабытынан

Көмүллээн күчүгүрөппит.

Өр-өтөр гымматах,

сиэн-аһаан,

Өттүгүн, түөһүн

саламмахтаан,

Баарабай чаллах мас муннаах

Баара чоххо кубулуйан хаалбыт.

«Хайдах-хайдабы бу, кыыл

Халлаан күөлүгэр —

Күнгэ маарынныыр...»

Итинник сана Киһиэхэ

Иһиллэргэ дылы гыммыт,

Онтон өй ылбыттыы,

Киhibит

Халлааны хантайан көрбүт.
Халлаана харангаран хаалбыт,
Былытыран сабыста барыйбыт.
«Бағар, хата күммүт
Манна сиргэ түспүтэ буолаарай,
Биһигини кытта инникитин
Бииргэ олоруон

бағараарай?»

Тыал Қиһиэхэ итинник
Тылы иһиирэн сипсийбит.

КИҢИ ҚЫҢЫЛ ҚЫЫЛЫ ХАЙДАХ ҚЫҢЫППЫТАЙ?

Оо, дьэ толкуйу толкуйдаан
Олус сулумаасы буолбут,
Таар мунҥа түһэн,
Тарбанар ыһахтаах да,
Санаа-өй

тарбаммытыттан
Сатаан уһуктубатах.

Халлаан улам тымныйан
Харангаран, сойон барда.
Көрбүтэ халлаана ытыыр.
Көмүскэтин уута — ардах.
«Оо, эрэйдээх!

Күнүн сүтэрэн,
Онтун аһыйан ытаатаҕа».
Өмүрэхтии өттүгүн
Өрө таһынан эмиэ
Биһиги Қиһибит бэйэтэ
Бэркэ уйарҕаан ытаспыт.

Амырыын тымныы ааннаабыт.
Санныар санаа сабардаабыт...
Хоргуйан, аччыктаан
Куттаҕа курулуйбут,
Быһағынан сулуйардыы,

Быарын быһыта кымыстаабыт.
Ол иһин Кыһыл кыылтан
Аста аҕал диэхтээтэбэ...
Онуоха Кыыла ымыттан
Тугу да дук гымматах.
Олус салла-салла,
Били Кыһыл кыыл суолугар.
Атабын ууран ылбыт...

Арай, доҕоор,
Сүрэбэр тийэр суос,
Итии-сылаас ил гыммыт,
Итинтэн үөрдэбэ буолуо,
Харабын уута эмиэ
Халыҥнаан, ытаан барбыт.
Сааһыгар маннык сылааска
Сылаанньыйан көрө илигэ.
Төрүт арахсыбакка бабаран,
Түөрт атахтанан сыылан тийиэн
Ис санаатын, таптыырын билээри,
Имэрийэн көрбүт.
Хата, онно кыыла
Хабыллан тахсыар диэри
Хайы-сахха ытыһын
Хаба ытыран ылбыт.
Кыыл уонна кыбыстыбыттыы,
Кырдык сыыстым диэх курдук
Биитэр,—
Кыһырбыт киһи, бабар,
Басын баалкылыа диэн дуу,
Кыламныы-кыламныы,
Кыччаан-сөбүрэн барбыт.

«Куттаныма,
Охсуом суоҕа»,— диир,
Куотан хаалыа диэхтээн,
Киһи.
Иннинэн ылынан Кыыла
Истиэ суоҕ быһыылаах.
Букатын кыччаан-кыччаан

Бургус гынан буорга киирбит,
Ханна киирбитин ирдээн
Ханан тибилыйбит, мэлийбит.
«Арба даҕаны, соҕотох
Аанынан сылдыбата буолуо,
Атын хайаҕаһынан
Анараанан таҕыстаҕа»,— дии туран,
Төһүргэс, сыгынах анныгар
Түүрүллэн чом сытар,
Кыһыл кыыл түүтэ
Қылапачыйарын көрбүт.
Имэрийээри-ааттаһаары,
Илиитин, сэрэнэн чугаһаппыт,

Илиитигэр сыстан сылдыбыт
Көтөбө, кур-ланха, сэтиэнэх,
Түүтүн үрдүгэр түспүтүгэр
Кыһыл кыыл, куопакка,
Хап-сабар
Хабылааамахтаабыт.
Сэргэхсийбит, чэмэлийбит,
«Оо, мантын бу маннык
Оту-маһы, сэтиэнэҕи
Таптаан сиир дьаабал эбит ээ,
Аһыан-сиэн бу Кыыл
Алыс да баҕарар эбит ээ».
Анаан-минээн Киһибит
Аан магнай Кыылга
Амынньыары аҕалан
Айах тутан аһаппыт.
Кыһыл кыыла үөрэн,
Қытыаста-чачыгыры күлбүт,
Үөрбүтүттэн эримсийэн, Киһи
Үгүстүк аһатар өйдөммүт.
Қыыла арай сыыа сыһыйан.
Киһиттэн тэйбэт быһыытыйан,
Аҕалан биэрбитин ыйыстан,
Арахсыбат буолан испит.

Күн ааспыт, нөнгүө күн буолбут
Кыһыл кыылы аһаттахха,
Кииһи аттыттан араһаппакка,
Сылдьара бигэ буолбут.
Хас да хонук ааспыт,
Хайалара да тэйсибэтэх,
Кыһыл кыылга Кииһи
Кытаанахтык эрэнэн эппит.
«Эн билигин миэхэ доһоргун,
Хараҥаҕа күн буолан сырдаттыҥ,
Мин тымныыга тоҥорбун
Эн суостугаҥнынан сылытыҥ.
Үлэлиирбэр көмөлөһөр
Үгүс илии буолан абырыҥ,
Мин эйигин мантан инньэ
Мэруу — Уот — диэн
Ытыктаан ааттыам».
Уонна дьэ улуу өбүгэбит
Уокка уккунньах ууран биэрбит.

И Һ И Н Э Э Б И Т Э

Қиһи Қыһыл кыыллыын мағнайгы көрсүһүүтэ	4
Қиһи Қыһыл кыылы иккис көрсүһүүтэ	7
Қиһи Қыһыл кыылы хайдах сыһыппытай?	10

Улуру Адо — Курилов Гавриил Николаевич

ЧЕЛОВЕК И КРАСНЫЙ ЗВЕРЬ

Перевод с юкагирского *К. Туйарского*

Художник *И. Д. Корякин*
Редактор *П. Д. Аввакумов*
Худож. редактор *П. П. Соловьев*
Техн. редактор *А. В. Егорова*
Корректор *А. Н. Егорова*

Сдано в набор 20/XII-1973 г. Подписано к печати 25/VI-1974 г.
Формат 60x90¹/₁₆. Бумага тип. № 3. Усл. п. л. 1,0. Уч.-пзд.
л. 0,62. Тираж 10000 экз. Заказ № 207. Цена 3 коп.

*Якутское книжное издательство,
г. Якутск, ул. Чайковского, 28*

Якутская республиканская типография им. Ю. А. Гагарина,
г. Якутск, ~~ул. Кирова, 40~~